

ARVOISAT KUULIJAT!

Tämän valokuvanäyttelyn esittelemä aikajakso on likimääräisesti sata vuotta, noin kolme sukupolvea. Se on pitkä aika yhteen lyhyeen puheeseen. Siksi poimin vain tuokiokuvia.

Suomessa alkoi 1800-luvun lopulla murtua vanha säännöstetyn elinkeinotalouden aika. Metsien käytön rajoittamisesta luopuminen tarjosi mahdollisuuden käyttää hyväksi metsiä muuhunkin kuin tervanpolttoon, kaskeamiseen, laiduntamiseen ja polttopuutalouteen. Alkoi sahatavara-afäärien aika. Englanti poisti tuontitullit, siipirattaat korvautuivat laivoissa potkureilla ja höyry sahan voimanlähteenä vapautti sahat koskien partailta, lisäksi Suomessa herättiin ymmärtämään metsien todellinen määrä. Santamäen patruuna Hjalmar Gabriel Brander Lopen Launosissa kehitti kartanon karjataloutta ja kulutti talousrakennuksiin lankkua ja lautaa siinä määrin, että perusti kartanoon höyrysahan, jolla hän ryhtyi tienaamaan myös vientisahurina ja nimikirjaimistaan syntyi sahatavaran vientimerkiksi HGB, vuosi oli silloin 1890. Vuosikymmen myöhemmin, kun sahaus siirtyi Kesijärven rantaan, aukesi sille uittoreitit syvälle Vanajanreitin latvaosiin, keski-Lopelle, Renkoon ja Janakkalaan. Kun sahaus siirtyi leveäraiteisen valtion rautatien varteen Riihimäelle 1907 ja Kesijärvi tuli siihen Paloheimon toimesta yhdistetyksi kapearaiteisella radalla, olivat puitteet puunhankinnalle vuosikymmeniksi kutakuinkin valmiit.

Sahaukseen tarvittavat tukit saatiin aluksi omista metsistä, hakkuutyövoimana ja rahdinajajina olivat kartanon torpparit, päivämiehet ja rengit. Talvella tehtiin metsän työt, kesät kuokittiin soita viljelykseen. Hakkuutöitä valvoi isäntä itse. Tästä on todisteena Lopelta muistiinmerkittyjä anekdootteja, kuten "Ota vaan tyvi tarkkaan, sieltä se ainakin mitan täyttää, sano Santamäen patruuna tukinkaatajalleen" ja "'Herrani Perkeleiseni kävi täss just äskön. Moitti pitkist tukeist ja lyhkäsist kannoist" , sano Niikulan Aapo pojaalleen, ku Paloheimo oli käynny metsätyömaalla ja moittinut lyhyistä tukeista ja pitkistä kannoista."

Tukintarpeen kasvaessa Paloheimo osteli metsätiloja raaka-ainetta saadakseen, sitten hakkuuoikeuksia lähiseudun tilallisten metsiin. Hakkuut kohdistuivat siihen puuston osaan, joka täytti 7 tuumaa 18 jalan korkeudelta ja sellaisten puiden määrä oli ennen tarjouksen tekemistä mittaamalla selvitettävä. Kilpailuakin oli, vaikkakin Paloheimon, joksi Brander nimi vuonna 1912 muuttui, onnistui saada lupa rakentaa Loppijärven Vanhaankoskeen uittoränni, joka avasi mahdollisuuden voittaa kilpailussa järvioltaan ja koskenpartaan sahat. Itse sahanomistaja ja hänen etumiehensä riittivät hoitamaan puunhankinnan työnjohdon, mutta toiminnan laajetessa palkattiin jo jakomiehiä ja muita pikkupomoja. Eräs heistä, vuonna 1891 syntynyt Oskari Julius kertoo:

"Mut tos minä sit tos vast sit pääsin, ku mä tos Paloheimolla olin, mä muistelen, että mä olin kuus vuotta, siin mä sit vast kirjottamaanki opin ja laskuja tekeen. Minä olin mittamiähenä! Talvellaki mitattiin tukkia puust irki. Taulu oli kaulas ja päähän pantiin paksuus ja pituus- ja Vesaki kehu minua, että Nurmi kyllä tottelee, mitä sille puhuu, että ei ole puuta menny hukkaan – että sillälaila se pitää tehrä, ku Nurmi tekee"

Kauppaneuvos Toivo Vesa palveli viisi vuosikymmentä monialayhtiö Riihimäen Saha Oy:tä ja sen edeltäjiä, ensin metsätyönjohtajana, sitten metsäpäällikkönä ja vuodesta 1927 myös sahan isännöitsijänä.

Kilpailu puulaakien kesken meni toisinaan henkilötasolle, kuten Rengossa 1920-luvun puolivälissä: "Minäkään en tiä, kuka sitä puukotti siäl Renkoss. Nääs ku se oli siäl uitolla tai se oli siällä koko talven ajattamas sellasta Rasin mettää, Paloheimon ostamaa tukkimettää ajattamas, siäl johonki Oinaalan joen varteen. Siäl oli sit niin monen virman puutavara yhtäkaa siäl joen varres ja niille tuli sit niille virman pomoille keskenään tappelu kuka sai ensimmäiseks puutavaraas jokeen sillo ku joki aukeni. Niil oli sit semmonen sota, ne oli yäkauret vartios siäl ojan äykäreellä sitte nääs, ettei toiset päässeet lyämään sinne sit sekaan. Paloheimo siel ehkä sit tuppas etuileen ja siit tuli sit niitte pomojen kans kärhämää ja sillä reisulla se Osko sit sitä veistä sai."

1950 luku alkoi niinkutsutulla "Korean buumilla". Puutavaran kysyntä kasvoi ja hinnat kohosivat äkillisesti. Suomi lähti sotien aiheuttamasta syvästä taantumasta nousuun "Puulla parempiin päiviin"! Metsien kasvua ryhdyttiin parantamaan voimaperäisellä metsänparannuksella ja erityistä metsänhoitoa ja kasvatusta alettiin suurimittaisesti harrastamaan. Metsän töissä jylläsi vielä lihasvoima, hevosten ja miesten. "Verä ny hyvä ihminen, sano Niikulan Aapo hevoselleen" Pientilojen isäntien ja poikien lisäksi oli käytettävissä erityisiä maaseudun tilattomia, jotka tekivät kaikkea metsätalouden työtä ojituksia, hakkuita, perkausta ja paperipuun kesähakkuita sekä silloin metsässä ja välivarastolla tapahtunutta kuorintaa. Täällä etelässä työvoima asui kylissä omissa mökeissään. Hevosmiehiä saattoi kyllä olla majoittuneena savottatalon tuvan täydeltä. Mettäpomot, kuten heitä täälläpäin kutsuttiin, olivat myös työmaan keston ajan kortteerissa kylillä. Linjavaunun perässä kulki polkupyörä kätevästi erityisissä koukuissa ja sukset siistissä paketissa auton kattotelineellä. Metsäkaupan tukkipuumäärä todettiin kuljetusvarastossa yksinkappalein mittaamalla ja pinotavara, joka usein tehtiin kuorittuna metsään "ristikolle" kuivahtamaan luettiin siellä yksinkappalein. Mittaus kysyi aikaa ja miestyötä. Pomojen lukumäärä kasvoi, mutta niin nousi hankittava puumääräkin ja laajeni hankinta-alue- aina Teurojoen latvoille Lammille asti. Lopen isäntä katseli tuvan ikkunasta, kun tiheässä räntäsateessa mieskaksikko ponnisteli kohti pirttiä mittasaksia käsissään kantaen ja totesi tulijoille: "On se ny vaan niin koiran ilma, ettei ulkona o ku Paloheimon miähet!"

Ensimmäiset moottorisahat tulivat metsiin ja maataloustraktoreita yritettiin käyttää metsäkuljetuksissa. Koneiden kunnossapito se sitten opetti kärsivällisyyttä kokonaiselle metsäläispolvelle. Vuosikymmenen lopussa tehtiin silti vielä huomattava osa Paloheimonkin tarvitsemista tukeista justeerilla, pokasahalla, kuorimaraudalla ja hevosreellä autotien varteen. Oksat karsittiin rungosta kirveellä, johon Työtehoseura ehti kehittää täydellisen kirvesvarren mallinkin. Turvavarusteena kaatajalla oli karvalakki, sarkalyysi sekä rukkaset.

1980-luku oli puunhankinnan entistä suuremman muutoksen aikaa. Hakkuu koneellistui ja tukinkaatajat, jotka olivat jo saaneet ammattinimikkeen "metsuri", joutuivat seuraamaan sivusta koneketjujen myllerrystä jopa harvennushakkuilla. Vielä vuosikymmenen alussa oli pulaa metsureista. Mittaus vaati aluksi edelleen pomojen työpanosta, mutta siirtyi sekin lopulta hakkuukoneiden mittalaitteiden hoidettavaksi. Metsätyönjohtoa tarvittiin edelleen. Leimikot piti käydä henkilökohtaisesti metsänomistajilta ostamassa, monet kahvikupilliset juomassa, joskus piti ehtiä metsärikkaassa talossa mennä emännän avuksi navettaankin, ennen kuin kauppa saatiin päätetyksi. Hakkuualueet palstoitettiin ja varastopaikat ja aluksi myös harvennushakkuiden ajourat merkittiin. Hakkuutyön laatua piti konetyökin kyseessä ollen valvoa.

Automaattiset tiedonkeruu ja käsittelyjärjestelmät, tietokoneet ja tietoliikenneyhteydet

muuttivat ratkaisevasti puunhankinnan työnjohdon tehtäväkuvaa. Puunhankinnan johtaminen tuli mahdolliseksi ilman moniportaista organisaatiota, varantoihin ja erilaisiin varastoihin sitoutuvan rahan määrään voitiin kiertonopeutta ja toimituslogistiikkaa parantamalla vaikuttaa ja leimikoiden ostossa kyettiin kaupan järkevyyttä arvioimaan suhteessa toteutuvaan tehdashintaan. Kun entisajan mettäpomo lähti savotoitaan johtamaan kotipuhelimensa äärestä, saattoi piiriesimies saada häneen yhteyden vasta seuraavana viikonloppuna, nyt autopuhelimet mahdollistivat nopeat käänteet ja päätökset. Paloheimon metsäosastostakin tuli osa sahan ja sen konjunktuurien sykettä.

Myös yhteiskunnan suhtautuminen metsiin ja metsätalouteen muuttui. Maaseudulla oli totuttu ajattelemaan, että metsä on "talon turva", metsäteollisuus "leivän isä" ja "kirves paras metsänhoitaja". Samalla suomalainen, joka, niin kuin Veikko Huovinen toteaa "viettää elämänsä metsissään kuin kirppu isäntäeläimensä turkissa" on katsonut olevansa metsäasioissa ylin osaaja ja auktoriteetti, varsinkin, mitä tulee toisten omistamien metsien käyttöön. Erilaiset kansanliikkeet, joita 70-luvun poliittinen radikalismi lämmitti innolla lisää, nousivat haastamaan tutkimustietoa ja ammatillista osaamista. Kuten Hämeessä asia on totuttu ilmaisemaan "Ukot ne pelkää, että mettät loppuu ja akat pelkää, että maailma loppuu...". Mettäpomoistakin tuli lopulta kilttejä poikia, joilta oli viety valta ja voima ja jotka pyytelivät lupia tekemisilleen kaikilta, paitsi metsäasiaintuntijoilta.

Kaikkiaan puunhankinta koki sadan vuoden aikana muutoksen, joka tuottavuuden kasvulla mitattuna on ainutlaatuinen. Tuottavuus kasvoi pokasaha-hevonen kaudesta 25 kertaiseksi harvesteri-metsätraktori kauteen. Paloheimolla uusi aika, uudenlaiset ideat, uudenlainen johtaminen ja koko metsäteollisuutta myllertäneet toimialarationalisoinnit johtivat oman puunhankintaorganisaation alasajoon vuonna 1990. Se aiheutti monenlaisia persoonakohtaisia katastrofeja.